

Ca' Foscari
University
of Venice

Zaporizhzhia National
University

Ca' Foscari University
of Venice

**PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL SCIENCE
AND EDUCATION: TRANSFORMATION
AND DEVELOPMENT VECTORS**

Collective monograph

Vol. 2

**Venice, Italy
2021**

*Recommended for printing and distribution via Internet
by the Academic Council of Baltic Research Institute
of Transformation Economic Area Problems according
to the Minutes № 4 dated 25.05.2021*

EDITORIAL BOARD

Michele Bugliesi, Professor, Rector of Ca' Foscari University of Venice;

Lokareva Galyna Vasylivna, DSc in Pedagogy, Professor, Department of Pedagogy and Psychology of Educational Activity of Zaporizhzhia National University;

Turbar Tetiana Volodymyrivna, PhD in Pedagogy, Senior Lecturer, Department of Pedagogy and Psychology of Educational Activity of Zaporizhzhia National University.

**Pedagogical and psychological science and education:
transformation and development vectors** : Collective monograph.
Vol. 2. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2021. 362 p.

SECTION 11. Historico-didactic vector of the formation and development of methodological competence in Ukraine (Rubinska B. I.).....	225
1. The problem’s prerequisites emergence and the problem’s formulation....	226
2. Pre-history of the question	228
3. The classification of periods and their description.....	229
SECTION 12. Formation of the language picture of the world in future teachers of the Ukrainian language and literature (Ruskulis L. V., Rodionova I. H.).....	243
1. Phenomenon “language picture of the world” in the modern scientific space.....	244
2. Precedent phenomena as components of a modern language speaker’s national cognitive basis.....	247
3. System of tasks for formation of the language picture of the world in future teachers of the Ukrainian language and literature	250
SECTION 13. Basic psychosemantic structure of the image of COVID-19 as a factor of fear of the disease (Savelyuk N. M.)	262
1. Theoretical analysis of the problem.....	263
2. The purpose, tasks and tools of the empirical research	267
3. Description and interpretation of research results	274
SECTION 14. Prospects for the development of specialization “Social pedagogy. Early social rehabilitation” of specialty 231 “Social work” (Stashuk O. O.).....	284
1. Analysis of socio-pedagogical issues: retrospective and present-day situation	286
2. Social demand for the specialization “Social pedagogue for early social rehabilitation”.....	290
3. The current state of social pedagogues’ readiness to provide early social rehabilitation services	294
SECTION 15. Formation of the basic level of mathematical competence in mathematics lessons in the context of developmental learning (Khomyuk V. V., Kyrylashchuk S. A.).....	302
1. Theoretical coverage of the studied problems	303
2. Practical implementation of developmental learning in the process of studying mathematics	311
SECTION 16. Formation of financial literacy of younger schoolchildren at mathematics lessons (Khomyuk I. V., Rodiuk N. Yu.).....	322
1. Theoretical coverage of the investigated problem.....	324

БАЗОВА ПСИХОСЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА ОБРАЗУ COVID-19 ЯК ЧИННИК СТРАХУ ЗАХВОРЮВАННЯ

Савелюк Н. М.

ВСТУП

Наприкінці 2019 року в наш активний лексикон увірвалося поняття «коронавірус», уточнене як «COVID-19». Спочатку воно за своїм сенсом означало щось далеке, майже екзотичне, асоційоване з «Китаєм» і «китайцями», а ще з «кажанами» і «лабораторіями», де проводяться «таємні експерименти». Однак досить швидко, разом із настанням минулорічної весни, в наше життя увійшло не лише досі не використовуване в побуті поняття, а і його зміст, який реалізувався, розгорнувся і став до болю близьким, стрімко набуваючи не стільки наукових чи соціокультурних, скільки буттєво-загрозливих конотацій. І хоча науковцями та практиками були визначені «групи ризику», проте за деякий час усі зрозуміли, що так чи інакше у тривожній ситуації небезпеки й невизначеності опинилася більшість людей.

Водночас, чи не одразу було помітно: якщо одні панікували – наприклад, настільки, що навіть закидали камінням автобус зі своїми ж співгромадянами, евакуйованими з Китаю, то інші – відносно спокійно очікували подальшого розгортання подій. Дехто дійсно фактично ізолювався від більшості соціальних контактів, закупив і використовував необхідні засоби санітарно-гігієнічного захисту, тоді як певна частка населення дозволяла собі й далі, навіть попри систему санкцій, прогулюватися вулицями без масок чи поширювати у соцмережах інформацію про начебто «фейковість», штучність такої ситуації.

Відомо, що, крім зовнішніх чинників, які по-різному впливають на поведінку особистості (генетичні, соціальні, соціокультурні), відмінності в поведінці значною мірою зумовлені й психологічними факторами. Своєю чергою у структурі останніх суттєвими є особливості індивідуального сприйняття й осмислення певних умов та обставин, які складаються. У нашому випадку системотвірний складник такого сприйняття та осмислення – образ

COVID-19 як нового небезпечного штаму коронавірусів. Тому дослідження та інтерпретація особливостей зазначеного образу, поза сумнівом, є важливим кроком на шляху науково-психологічного обґрунтування змісту та методів надання дієвої психологічної допомоги особистості в ускладнених і кризових життєвих ситуаціях, пов'язаних із відповідною пандемією.

1. Теоретичний аналіз проблеми

Коронавірусна інфекція – це захворювання із групи гострих респіраторних вірусних інфекцій (далі – ГРВІ). Новий її штамп COVID-19 («коронавірусна хвороба 2019») вперше було зафіксовано всередині грудня в китайському місті Ухань. Ситуація, яка склалася у зв'язку зі стрімким зростанням захворюваності населення світу на новий і небезпечний штамп коронавірусу, змусила ВООЗ оголосити пандемію. У зв'язку з цим у понад ніж ста країнах були закриті садочки, школи та університети, скасовані різні культурні, розважальні, спортивні заходи, обмежене вільне пересування громадян, що врешті-решт суттєво ускладнило глобальну соціально-економічну ситуацію. Усе це вже описано у спеціальній літературі як «найбільший карантин в історії людства»¹.

Окреслені обставини швидко ввели в активний словниковий обіг населення такі досі відносно маловживані поняття, як «карантин», «ізоляція», «самоізоляція». Згідно з «Міжнародними медико-санітарними правилами», карантин – це обмеження діяльності та/чи відокремлення від інших підозрілих на зараження осіб, які не хворі, таким чином, щоб запобігти ймовірному поширенню інфекції; ізоляція – відповідне відокремлення хворих або заражених осіб².

Як наголошує В. Шкраб'юк, ізоляція людини, тим паче примусова, наслідком якої є обмеження або повне позбавлення звичних умов попереднього оточення – людей і речей, а також блокування потреб, рухових, сенсорних, інформаційних, соціальних процесів, що часто призводить до виникнення негативних емоцій, неврозів, психічних зривів, агресії та аутоагресії³.

¹ Чернишова Л.І. (2020). Коронавірусна інфекція. *Актуальна інфектологія*, Т. 8, № 2, С. 6–9.

² Международные медико-санитарные правила (2005). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/897_007#Text.

³ Шкраб'юк В. (2011). Соціально-психологічна адаптація засуджених в умовах соціальної ізоляції. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*, Вип. 16(2). С. 181–190.

Таким чином, з одного боку, ми живемо в епоху різних видів глобалізації: фізичної, психічної, інформаційної, соціальної і навіть духовної, коли будь-які кордони та «рамки» стають досить умовними. З іншого боку, соціальна ізольованість особистості – ізольованість від реальних процесів «живого» спілкування, посилена стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, в умовах пандемії стала істотно свідомішою та болучішою у зв'язку зі своєю вимушеністю.

О. Павленко з цього приводу слушно зазначає, що нині велика кількість людей живе у такій важкій життєвій ситуації, яка не дає змоги будувати плани на майбутнє. Упродовж останніх років колективна картина світу назагал змінюється від його розуміння як відносно стабільного, передбачуваного, керованого до сприйняття як в основному неоднозначного, непередбачуваного, хаотичного. Один із наслідків такої ситуації – досить ускладнене вибудовування особистісної життєвої перспективи або взагалі її відсутність⁴. Сучасні науковці позначають подібні стани красивим терміном «синергетика», натомість для «пересічних» громадян відповідне усвідомлення далеко не завжди є приємним і бажаним фактом.

Звернемося до даних окремих співзвучних наукових досліджень. Так, О. Гопко, Н. Приходько, І. Криворучко вивчають особливості перебігу хронічного обструктивного захворювання легень (далі – ХОЗЛ) у поєднанні з тривожними розладами особистості. Вчені констатують, що обмеження соціальної та трудової активності пацієнтів із ХОЗЛ часто супроводжується відчуттям безпорадності й байдужості з боку суспільства, рідних і близьких. Таке відчуття нерідко може переростати у тривожні й депресивні стани, що у зв'язку із зазначеним вище стають частими супутниками ХОЗЛ⁵.

За результатами застосування спеціально розробленої анкети для дослідження особливостей переживання особистістю ситуацій невизначеності Ю. Мельник констатує, що найпроблемнішими у цьому контексті є такі сфери, як «соціально-економічна», «професійна» та «власного здоров'я». Авторка стверджує, що задоволеність життям залежить від оцінки власної життєвої ситуації

⁴ Павленко О.В. (2015). Формування життєвої перспективи в ситуації невизначеності. *Актуальні проблеми психології*. Т. 7. Вип. 39. С. 232.

⁵ Гопко О.Ф., Приходько Н.П., Криворучко І.Г. (2017). Вплив комбінованої інгаляційної терапії на перебіг хронічного обструктивного захворювання легень у поєднанні з тривожними розладами. *Актуальні проблеми сучасної медицини*. Т. 17. Вип. 2. С. 121.

як визначеної чи невизначеної. При цьому важливо враховувати, що сама по собі незадоволеність не означає автоматично ситуацію невизначеності. Водночас, на думку дослідниці, будь-яка невизначеність породжує незадоволеність⁶.

Тому сучасна наука, серед іншого, перебуває у пошуках обґрунтованої протидії тенденції посилення станів невизначеності. Один із психологічних конструктів, який обґрунтовує складники особистісної протидії невизначеності, – це «толерантність до невизначеності». Як зазначає І. Томаржевська, майже всі дослідники відповідного конструкту погоджуються з тим, що зазначена толерантність не просто корелює з певними особистісними рисами, а й активно представлена в динамічних процесах, які пов'язані з виникненням чи подоланням невизначеності на когнітивному рівні функціонування психіки⁷.

В унісон такій думці С. Литвин, здійснюючи спробу операціоналізації психологічного конструкту «толерантність до невизначеності», описує його вже більш конкретні компоненти: здатність до комфортного переживання нестачі експліцитної інформації, розрізнення гіпотез від теорій, а теорій – від фактів, здатність приймати факти або явища без пояснення; здатність одночасно утримувати взаємосуперечливі судження, ратифікувати двозначність, амбівалентність; спокійне або навіть зацікавлене ставлення до невизначеності, хаосу⁸.

Отже, толерантність до невизначеності в сучасній психології характеризується насамперед як когнітивний конструкт. Інакше кажучи, противагою щодо надмірної афективності будь-якого переживання невизначеності виставляється когнітивна організація суб'єкта, який здатний відносно самостійно конструювати й модифікувати свій життєвий світ згідно з поточними станами. Така теоретична позиція вже є іманентною ідеям та інструментарію психосемантики.

⁶ Мельник Ю.В. (2019). Оцінка особистістю життєвої ситуації як невизначеної в різних сферах її життєдіяльності. *Психологічний часопис*. Т. 5. № 11. С. 199.

⁷ Томаржевська І. (2018). Теоретичний аналіз психологічного феномену «толерантність до невизначеності». *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Військово-спеціальні науки*. Вип. 3. С. 45.

⁸ Литвин В.С. (2019). Толерантність до невизначеності як психологічний конструкт. *Психологічний часопис*. № 1. С. 98–99.

Свою чергою напрацьований десятиліттями психосемантичний підхід слідує принципам теорії конструктивізму. Прихильники конструктивізму переконані, що особистість сама будує власну картину світу – це те ж саме, що й конструювання нових знань через активне примірювання нових концептів до звичних значеннєвих структур. Власне психосемантика має відносно тривалу історію у психології та включає в себе базові концепти й техніки, розроблені американськими психологами Ч. Осгудом⁹ та Дж. Келлі¹⁰.

Російське її відгалуження, крім того, опирається на теоретико-методологічні засади, введені в науку Л. Виготським, О. Лурією, О. Леонтьєвим. Нині у найбільш стислій формі визначається, що психосемантика як наука вивчає систему значень (включаючи також невербальні сенси), які аналізуються за допомогою мультіваріативних математичних технік – факторного, кластерного аналізу та інших¹¹.

Для порівняльного прикладу зазначаємо, що А. Козлов застосовує психосемантичний підхід для розв'язання завдання побудови «структури психологічного здоров'я населення України». Саме такий підхід, на думку автора, дає змогу виробити концептуалізацію згаданого феномену, «екологічну нашої культури». За результатами психосемантичного дослідження виокремлюються 11 сфер психологічного здоров'я: відсутність психічних відхилень, душевна рівновага, просоціальна орієнтація, фізичне благополуччя, гуманістична позиція, прагнення бути собою, творче самовираження, сімейне благополуччя, любов до Вищого (Бога, Природи), орієнтація на мету, інтелектуальне вдосконалення¹².

Серед інших наукових розвідок до певної міри спорідненим із нашою проблематикою можна вважати, зокрема, дослідження

⁹ Osgood C.E. (1964). Psychological Approaches. Semantic Differential Technique in the Comparative Study of Cultures. URL: <https://anthrosource.onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1525/aa.1964.66.3.02a0088>.

¹⁰ Келлі Дж. Теория личности (теория личностных конструктов). СПб : «Речь», 2000. 249 с.

¹¹ Halpern D.F., Voiskounsky A.E. (1997). States of Mind. American and Post-Soviet Perspectives on Contemporary Issues in Psychology. New York : Oxford University Press. P. 21.

¹² Козлов А.В. (2011). Структура психологического здоровья: психосемантический подход. Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія: *Психологія*. № 937. Вип. 45. С. 132.

психосемантики болю у хворих на ішемічну хворобу серця, здійснене Е. Первічко, Й. Зінченко, Л. Пак. Отримані результати загалом доводять важливу роль власне психологічних факторів в етіології болю в грудях у відповідних пацієнтів із високим рівнем тривожності та з алекситимією¹³.

С. Іоффе, С. Йесін, Б. Афанасьєв використовують психосемантичну діагностику алкогольних залежностей у військовослужбовців із ПТСР. За підсумками проведених емпіричних зрізів автори констатують, що саме психосемантичні діагностичні методи дають змогу отримувати відносно об'єктивну інформацію про справді значущі для суб'єкта стимули на підсвідомому рівні їх сприйняття та з максимально можливим уникненням штучних умов експерименту¹⁴.

Зазначимо також, що серед найбільш новітніх напрямів психосемантичних досліджень – «інфодинамічна психосемантика», сумісна з «предикторною фреймовою системою кодування у мозку». Інакше кажучи, відповідна сфера наукових пошуків пов'язана з вивченням інтенційних психічних процесів, що, на думку Д.Е. Вейсгласа, лежать в основі сучасних «теорій розуму» як розуму насамперед прогностичного за змістом своєї активності¹⁵.

2. Мета, завдання та інструментарій емпіричного дослідження

Шукаючи й теоретично аналізуючи дотичні до теми нашої роботи публікації, ми фактично не змогли віднайти описів спеціальних психосемантичних досліджень, присвячених сприйняттю та осмисленню власне COVID-19. Припускаємо, що в чомусь аналогічні наукові пошуки десь паралельно цілком могли бути проведені, проте вони або ще не оприлюднені, або доступ до них у зв'язку з певними причинами обмежений.

¹³ Pervichko E., Zinchenko Y., Pak L. (2016). Psychosemantics of Pain in Patients with Coronary Artery Disease. *European Psychiatry*, Vol. 33. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0924933816018538>.

¹⁴ Ioffe S., Yesin S., Afanasjev B. (2007). Psychosemantic Diagnosis of Alcoholic Dependencies Tested at the Subconscious Level in Military Personnel with Posttraumatic Stress Disorder (PTSD). *Polygraph*. Vol. 36. № 2, P. 57–69.

¹⁵ Weissglass D.E. (2018). Infodynamics: A Naturalistic Psychosemantics. The Graduate Center, University of New York. URL: https://academicworks.cuny.edu/gc_etds/2920.

Отже, **мета роботи** – опис та інтерпретація результатів психосемантичного вивчення образу нового й небезпечного штаму коронавірусу COVID-19 у свідомості особистості.

Завдання дослідження: 1) теоретично проаналізувати основні ідеї психосемантики й дотичні до обраної теми наукові розвідки, здійснені із застосуванням методу семантичного диференціалу (далі – СД); 2) здійснити психосемантичне дослідження образу коронавірусу COVID-19 у свідомості респондентів із застосуванням СД; 3) описати та проінтерпретувати отримані емпіричні результати в контексті їх порівняння із суб'єктивною мірою страху.

Від періоду перших експериментальних розвідок під керівництвом Ч. Осгуда, який виокремив та обгрунтував три генералізовані фактори первинної емоційної реакції особистості на будь-який стимул: «Оцінку», «Силу», «Активність»¹⁶, метод семантичного диференціалу пройшов помітний шлях свого розвитку й удосконалення. Зокрема, була розроблена низка спеціалізованих семантичних диференціалів, що пов'язано з необхідністю психологічного оцінювання конкретних аспектів життєдіяльності особистості.

Наприклад, М. Віджоен сконструювала та стандартизувала спеціалізований семантичний диференціал для вимірювання й оцінювання психологічного благополуччя студентів¹⁷, а С. Глут, Н. Ебнер та Ф. Шмідек – «Німецький віковий семантичний диференціал» з метою вивчення атитюдів німецького населення щодо відносно молодших і старших дорослих співгромадян¹⁸.

Двома традиційними та взаємодоповнювальними моментами застосування СД є вивчення особливостей сприймання й осмислення респондентами або певних концептів (візуалізованих образів, знаків, символів), або певних реальних об'єктів та явищ. Наприклад, Р. Ситсма за допомогою СД виокремив та описав п'ять основних факторів сприйняття конструкту «оптимізм»:

¹⁶ Osgood C.E. (1964). Psychological Approaches. Semantic Differential Technique in the Comparative Study of Cultures. URL: <https://anthrosource.onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1525/aa.1964.66.3.02a0088>.

¹⁷ Vildjoen M. (2012). The Design of a Semantic Differential Scale for Measuring the Psychosocial Well-being of Students. *Acta Academica*. № 44(4). P. 163–183.

¹⁸ Gluth S., Ebner N.C., Schmiedek F. (2010). Attitudes toward Younger and Older Adults: The German Aging Semantic Differential. *International Journal of Behavioral Development*. № 34(2). P. 147–158.

«релевантність», «довіра», «віра», «впевненість» і «довговічність». Ці фактори, на думку вченого, втілюють те, як люди «природно» виражають своє ставлення до відповідного поняття. Зокрема, найвагомішою серед них виявилася «релевантність», змістове наповнення якої демонструє, чи оптимізм є важливим для досягнення просто задоволення у житті, а чи для досягнення конкретного успіху. Загалом, як зазначає вчений, усі виокремлені фактори є інформативними лише при аналізі їх як цілісності¹⁹.

Зауважуємо, що незадовго після введення Ч. Осгудом зі співробітниками методу СД у науковий простір психології його активно почали використовувати, між іншим, при дослідженні й медично орієнтованої проблематики. І.М. Маркс з цього приводу зазначає, що до певного періоду свого становлення психіатрія відчувала брак у точних із психологічної точки зору вимірюваннях клінічних фактів. Натомість, на думку вченого, семантичний диференціал прийшов у психіатрію як новий додатковий застосунок її потенційних можливостей. Щоб протиставити певні психіатричні розлади, пропонується будувати різні паттерни значень для кожного такого розладу, враховуючи поняття певних теорій, взяті дослідниками за основу²⁰.

Між іншим, спочатку сам Ч. Осгуд, а згодом і О. Лурія як фундатори світової психосемантики використали шкали СД для оцінювання одного з найвідоміших випадків психопатологічної «множинної особистості»: «Єви Вайт», «Єви Блек» і «Джейн». При цьому дослідники вимірювали такі «окремі особистості» двічі: відбувалося перше і друге тестування з метою порівняння потенційної динаміки їх якостей. Ці та подібні дослідження, як зазначає П.М. Круненберг, лягли в основу подальшого ускладнення математичної обробки кількісних даних СД²¹.

¹⁹ Sytsma R. (2001). Factor Analytic Results From a Semantic Differential on the Construct Optimism. University of Connecticut. Renzulli Center for Creativity, Gifted Education and Talent Development. URL: https://gifted.uconn.edu/factor_analytic_optimism/#.

²⁰ Marks I.M. (1966). Semantic Differential Uses in Psychiatric Patients: a Study of Obsessive, Psychopath and Control Inpatients. *The British Journal of Psychiatry*. Vol. 112. Is. 490. P. 945–951.

²¹ Kroonenberg P.M. (1985). Three-Mode Principal Components Analysis of Semantic Differential Data: The Case of a Triple Personality. *Applied Psychological Measurement*. Vol. 9. № 1. P. 83.

Приблизно в той самий період К. Неурінгер вивчав відмінності між ставленням до життя і смерті у трьох груп госпіталізованих пацієнтів: суїцидальних, психосоматичних і «нормальних». Відповідні відмінності порівнювалися за трьома класичними факторами СД: «Оцінкою», «Активністю» та «Силою». Встановлено, що найбільша дивергентність за оцінками концептів «життя» та «смерть» за трьома базовими факторами спостерігається саме у групі суїцидальних пацієнтів²².

З огляду на перші успішні результати досліджень, з часом СД почав активно застосовуватися для моніторингу й моделювання процесів психотерапії. Наприклад, Дж. Комер використала його модифікацію для вимірювання змін у «Я-концепції» впродовж «психотерапії гніву». Експертами були відібрані 44 антонімічних прикметники як оцінювальні критерії для формування особистісного профілю. Відповідно, результат «психотерапії гніву» вимірювався за допомогою 22 біполярних шкал. Наприклад, вимір 1 – «неемоційний/емоційний» або вимір 10 – «залежний від інших/незалежний від інших»²³.

Н. Делваукс, Д. Разаві, С. Марчал, А. Бредарт, К. Фарвакьюс, Дж.-Л. Слачмюлдер за допомогою СД з'ясували ефекти спеціального психологічного тренінгу, спрямованого на трансформацію атитюдів, комунікативних навичок і професійного стресу лікарів, які мають справу з онкологічними пацієнтами. Зокрема, 20 запропонованих шкал були згруповані у 5 категорій, які відображають ставлення до самого себе, раку та смерті, персонального зростання, професійних взаємин, а також професійні атитюди²⁴.

У наш час СД розлого використовується у різних сферах гуманітарних і соціальних наук, а власне у психології – насамперед у психології особистості, етнічній психології, конфліктології, педагогічній психології та інших. Серед сфер активного

²² Neuringer C. (1968). Divergencies between Attitudes towards Life and Death among Suicidal, Psychosomatic and Normal Hospitalized Patients. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 32(1). P. 59–63.

²³ Comer M.J. (1986). Development of A Semantic Differential Profile for the Anger Therapy Model. *The University of Arizona*, P. 27–31.

²⁴ Delvaux N., Razavi D., Marchal S., Bredart A., Farvacques C., Slachmuylder J.-L. (2004). Effects of a 105 Hours Psychological Training Program on Attitudes, Communication Skills and Occupational Stress in Oncology: a Randomised Study. *British Journal of Cancer*. № 90. P. 106–114.

застосування СД в сучасній психології перераховуються дослідження й моделювання значень і систем значень; опис результатів навчання і професіоналізації; опис психологічних станів людини; психодіагностика особистості; сімейне консультування і прийняття рішень; референтометрія та вивчення феноменів групової згуртованості; проєктування та іміджмейкерство; оцінка результатів діяльності; експертні процедури. Конкретні теми сучасних досліджень із застосуванням зазначеного методу дуже різні: сприймання реклами й телепродукції, сприймання часу, сприймання смерті, гендерні та етнічні стереотипи, образ ворога, цінності, самотність, мотивація, психосоматичні захворювання та багато іншого²⁵.

Так, Ю. Хойер, А. Глостер, Ф. Херзберг за допомогою СД нині вивчають відмінності між «стурбованістю» і «розмірковуванням» у контексті загрози виникнення патопсихологічних розладів. Назагал «стурбованість» описується як більш негативне з точки зору своєї валентності, наслідків і потенціалу впливу явище. Вона оцінюється респондентами як більшою мірою «погана», «сумна», «неприємна» та «така, що заважає». Крім того, «стурбованість», як це не дивно, визнано більш спрямованою на майбутнє, аніж «розмірковування». Натомість подібною мірою обидва поняття були описані як «реалістичні», «неминучі», «внутрішньо орієнтовані» та «автоматичні». На думку вчених, отримані результати засвідчують, що «концепція стурбованості є більш релевантною для патопсихології, аніж концепція розмірковування»²⁶.

Одне з найновіших українських досліджень в окресленому тематичному контексті належить К. Тітовій і В. Савінову, які використовують СД для порівняння переживання екзистенційних страхів. Факторний аналіз отриманих кількісних даних продемонстрував багаторівневу структуру відповідного семантичного простору. Тут було виокремлено 5 факторів, які охоплюють від 42,78% («страх безглуздості») до 57,37% («страх свободи») дисперсії. Своєю чергою попри окремі відмінності,

²⁵ Кожевникова О.В., Вьюжанина С.А. (2016). Психосемантика. Метод семантического дифференциала : учеб.-метод. пособие. Ижевск : Изд. центр «Удмурдский университет», С. 22–23.

²⁶ Hoyer J., Gloster A.T., Herzberg P.Y. (2009). Is worry different from rumination? Yes, it is more predictive of psychopathology! *GMS Psycho-Social-Medicine. Corporate journal of German scientific societies in psychosocial medicine.* № 6. URL: <https://www.egms.de/static/en/journals/psm/2009-6/psm000062.shtml>.

найбільш поширеними у структурі кожного з цих глобальних факторів є супідрядні фактори «безпеки», «тривоги» та «комфорту»²⁷.

Ще одне новітнє клінічно орієнтоване дослідження, дуже дотичне до нашої проблематики, належить С. Соловійову. Вчений використав метод СД з метою оцінки корисності методів етіологічної діагностики вірусних інфекцій, оскільки вона, на думку фахівця, все ще залишається не досить зрозумілою для лікарів. При здійсненні відповідної оцінки було виокремлено такі критерії, як відтворюваність, доступність, витрати робочого часу, можливість автоматизації процесу²⁸.

У нашому емпіричному дослідженні було використано стандартний семантичний диференціал із 25 шкалами, що включають у себе 50 прикметників-антонімів і належать до трьох класичних категорій: «Оцінки», «Сили», «Активності». Як вербальний стимул для оцінювання використано поняття «Коронавірус COVID-19» (див. Додаток 1).

Респондентам пропонувалася інструкція такого змісту: «Оцініть, будь ласка, Ваше уявлення про коронавірус COVID-19 наступним чином. Перед Вами список попарно згрупованих прикметників, що виражають якісно протилежні характеристики. Залиште в кожному рядку ту цифру з низки «3 2 1 0 1 2 3», яка, на Вашу думку, найбільш точно відображає міру вираженості даної конкретної якості (характеристики) коронавірусу за умови, що 0 – якість зовсім не виражена; 1 – слабо виражена; 2 – середньо виражена; 3 – сильно виражена. Наприклад, Ви обираєте з пари «Легкий – Важкий» характеристику «Важкий» і вважаєте, що ця якість у коронавірусу виражена середньо, тоді з низки цифр «3 2 1 0 1 2 3» між словами «Легкий – Важкий» залиште цифру 2 – ту, яка ближча до слова «Важкий», тобто правіша від 0 – центра кількісної оцінювальної шкали («ані легкий, ані важкий»). Просимо Вас не пропускати пар слів і зробити свій вибір за кожною парою. При

²⁷ Titova K., Savinov V. (2020). Applying The Semantic Differential to Compare the Experiences of Existential Fears. *Mental Health: Global Challenges of XXI Century*. URL: <https://mhgc21.org/en/mhgc21/events/october2018/MHGC-Proceedings-2018/Applying-The-Semantic-Differential-to-Compare-the-Experiences-of-Existential-Fears>.

²⁸ Соловійов С.О. (2018). Використання семантичного диференціалу в оцінці корисності методів етіологічної діагностики вірусних інфекцій. *Збірник наукових праць співробітників НМАПО ім. П.Л. Шурика*. Вип. 29. С. 437–443.

цьому необхідно обирати й оцінювати коронавірус щоразу тільки одним словом із кожної пари (тобто в кожному рядку має бути залишена лише одна цифра)».

Додаток 1

Дата психодіагностики: _____ Ім'я та прізвище:

Вік: _____

I. Семантичний диференціал «КОРОНАВІРУС COVID-19»

1.	ЛЕГКИЙ	3	2	1	0	1	2	3	ВАЖКИЙ
2.	РАДІСНИЙ	3	2	1	0	1	2	3	СУМНИЙ
3.	СЛАБКИЙ	3	2	1	0	1	2	3	СИЛЬНИЙ
4.	ПОГАНИЙ	3	2	1	0	1	2	3	ХОРОШИЙ
5.	ВЕЛИКИЙ	3	2	1	0	1	2	3	МАЛЕНЬКИЙ
6.	ТЕМНИЙ	3	2	1	0	1	2	3	СВІТЛИЙ
7.	АКТИВНИЙ	3	2	1	0	1	2	3	ПАСИВНИЙ
8.	ОГИДНИЙ	3	2	1	0	1	2	3	ПРИЄМНИЙ
9.	ГАРЯЧИЙ	3	2	1	0	1	2	3	ХОЛОДНИЙ
10.	ХАОТИЧНИЙ	3	2	1	0	1	2	3	УПОРЯДКОВАНИЙ
11.	ГЛАДКИЙ	3	2	1	0	1	2	3	НЕРІВНИЙ
12.	ПРОСТИЙ	3	2	1	0	1	2	3	СКЛАДНИЙ
13.	РОЗСЛАБЛЕНИЙ	3	2	1	0	1	2	3	НАПРУЖЕНИЙ
14.	ВОЛОГИЙ	3	2	1	0	1	2	3	СУХИЙ
15.	РІДНИЙ	3	2	1	0	1	2	3	ЧУЖИЙ
16.	М'ЯКИЙ	3	2	1	0	1	2	3	ТВЕРДИЙ
17.	ВАРТІСНИЙ	3	2	1	0	1	2	3	ДЕШЕВИЙ
18.	ШВИДКИЙ	3	2	1	0	1	2	3	ПОВІЛЬНИЙ
19.	ЗЛИЙ	3	2	1	0	1	2	3	ДОБРИЙ
20.	ЖИТТЕРАДІСНИЙ	3	2	1	0	1	2	3	ПОХМУРИЙ
21.	УЛЮБЛЕНИЙ	3	2	1	0	1	2	3	НЕНАВИСНИЙ
22.	СВІЖИЙ	3	2	1	0	1	2	3	НЕСВІЖИЙ
23.	РОЗУМНИЙ	3	2	1	0	1	2	3	НЕРОЗУМНИЙ
24.	ГОСТРИЙ	3	2	1	0	1	2	3	ТУПИЙ
25.	ЧИСТИЙ	3	2	1	0	1	2	3	БРУДНИЙ

Крім того, респондентам пропонувалися два додаткові завдання:

1. «Оцініть свій страх захворіти на коронавірус COVID-19 за наступною шкалою (підкресліть обраний варіант): 1 – не боюся і не думаю за це, 2 – фактично не боюся, 3 – майже не боюся, 4 – не впевнений (а), чи боюся, 5 – трохи боюся, 6 – боюся, 7 – дуже боюся».

2. «Оцініть міру свого впливу на ситуацію з коронавірусом COVID-19 – на те, «захворію я чи ні» (підкресліть обраний варіант): 1 – абсолютно на це не впливаю, 2 – не впливаю, 3 – майже не впливаю, 4 – не знаю, чи впливаю, чи ні, 5 – трохи впливаю, 6 – впливаю, 7 – цілком впливаю».

Сформовану вибірку склали 111 респондентів віком від 17 до 72 років – студенти Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка, а також їхні батьки, бабусі та дідусі. Усі – мешканці західноукраїнських областей (Тернопільської, Волинської, Рівненської, Хмельницької). Дослідження проводилося у вересні 2020 року, участь у ньому була добровільною. Вся необхідна взаємодія з респондентами (зокрема, пересилання електронних варіантів бланків СД, зачитування інструкції) здійснювалася в онлайн режимі на базі платформи ZOOM, а також через “Messenger” або “Viber”.

Після заповнення респондентами спеціальних бланків та отримання їх електронних варіантів усі кількісні дані було занесено у відповідну матрицю і піддано математично-статистичній обробці за допомогою пакету комп'ютерних програм SPSS (версія 17.0). При здійсненні факторного аналізу обрано метод головних компонент, після чого використано віртуальну процедуру варімакс-обертання первинно отриманої факторної структури до досягнення її оптимальності. Далі за основу виокремлення з подальшим психологічним описом значущих факторів взято критерій Кайзера. Також ми послуговувалися рекомендацією Дж. Стевенса включати до складу певної факторної структури тільки ті шкали, показники факторних навантажень яких більші за $0,4$ ²⁹.

3. Опис та інтерпретація результатів дослідження

Насамперед розглянемо суб'єктивні міри виявів у свідомості респондентів ознак коронавірусу COVID-19, запропоновані для оцінювання. Сильно вираженою загалом по вибірці є лише одна з них: «швидкий» ($\bar{x} = 2,54$). Таку чітко визначену реакцію вважаємо цілком закономірною в умовах стрімкого і тривалого поширення нового штаму коронавірусу.

На середньому рівні суб'єктивного вираження перебувають такі якості: «сумний» ($\bar{x} = 2,31$), «злий» ($\bar{x} = 2,28$), «поганий» ($\bar{x} = 2,28$),

²⁹ Stevens J.P. (2009). Applied Multivariate Statistics for the Social Sciences: Analyses with SAS and IBM's SPSS. 5-th ed. London : Routledge. P. 394.

«огидний» ($\bar{x} = 2,28$), «ненависний» ($\bar{x} = 2,24$), «складний» ($\bar{x} = 2,20$), «чужий» ($\bar{x} = 2,16$), «похмурий» ($\bar{x} = 2,07$), «важкий» ($\bar{x} = 2,06$), «сильний» ($\bar{x} = 2,02$), «активний» ($\bar{x} = 1,99$), «брудний» ($\bar{x} = 1,91$), «великий» ($\bar{x} = 1,89$), «напружений» ($\bar{x} = 1,86$), «темний» ($\bar{x} = 1,77$), «хаотичний» ($\bar{x} = 1,77$) та «вартісний» ($\bar{x} = 1,72$). Як бачимо, серед перерахованих ознак найближчою до оцінки «сильно виражена» є типова емоційна шкала «сумний». Своєю чергою її помітну експлікованість можна розглядати як предиктор або складник переживання астеничних афективних станів у ситуації реальної загрози тяжко захворіти, у крайніх випадках – переживання депресивних станів.

На низькому рівні експлікованого суб'єктивного вираження – ознаки «нерівний» ($\bar{x} = 1,06$), «гострий» ($\bar{x} = 0,94$), «сухий» ($\bar{x} = 0,79$) і «свіжий» ($\bar{x} = 0,50$).

Як невизначене загалом по вибірці суб'єктивне оцінювання запропонованого вербального стимулу є за такими дихотомічними шкалами: «гарячий/холодний» ($\bar{x} = 0,47$), «м'який/твердий» ($\bar{x} = 0,25$) і «розумний/нерозумний» ($\bar{x} = 0,18$).

Переходимо до опису та інтерпретації безпосередньо результатів факторного аналізу. За результатами процесу факторизації масиву емпіричних даних та з урахуванням критерію Кайзера виокремлено 7 значущих факторів, які спільно визначають 61,18 % дисперсії. Розглянемо їх окремо та опишемо детальніше.

F1 – **«Ненависне зло»** (22,95 % дисперсії): «ненависний» (0,84), «злий» (0,77), «похмурий» (0,73), «темний» (0,68), «поганий» (0,65), «брудний» (0,64), «огидний» (0,54), «хаотичний» (0,49), «чужий» (0,46).

Як можемо бачити, це істотно найвагоміший у загальній факторній структурі семантичний складник, який зумовлює майже четверту частину всієї дисперсії даних. До її складу увійшли практично тільки оцінкові шкали, найбільше кореляційне навантаження серед яких має ознака «ненависний». Вважаємо, що така комплексна афективна реакція на вербальний стимул «коронавірус COVID-19» продемонструвала свою асоційованість з первинним інстинктивним страхом людини перед усім «похмурим», «темним», «брудним», що автоматично стає «ненависним» і «чужим» («Очі б не бачили...»).

F2 – **«Пасивна слабкість»** (8,57%): «пасивний» (0,69), «слабкий» (0,60), «повільний» (0,55), «тупий» (0,53).

Ми вже зазначили вище, що найяскравіше у свідомості респондентів відбита така в цьому аспекті небезпечна ознака нового штаму коронавірусу, як «швидкий». Очевидно, що якщо окреслене попереднім фактором «ненависне зло», доволі хаотичне та неприємне, є ще і швидким за своєю природою, то це істотно посилює тривогу у зв'язку із загрозою його стрімкого поширення. Тому другий експлікований фактор розглядаємо як свого роду психосемантичну протиположність першому. Адже «ослаблений» і «сповільнений» у структурах свідомості особистості «COVID-19» суб'єктивно стає менш загрозливим і небезпечним.

F3 – «**Важкий сум**» (7,65%): «важкий» (0,68), «напружений» (0,65), «сумний» (0,64), «вартісний» (0,43), «хаотичний» (0,41).

Окрім загрози безпосередньо здоров'ю, а подеколи й життю людини, коронавірус COVID-19 в сучасних умовах соціального співбуття приніс і чималі економічні втрати в масштабах як окремих сімей, так і цілих держав. Отож, у цьому контексті стає зрозумілим, що такі оцінкові шкали, як, наприклад, «важкий» або «сумний», істотно корелюють із «вартісністю» відповідного явища.

F4 – «**Несвіжа простота**» (6,37%): «несвіжий» (0,77), «дешевий» (0,67), «гладкий» (0,60).

Цей фактор, на нашу думку, можна до певної міри розглядати як психосемантичну протиположність попередньому. Хоча коронавірус COVID-19 загалом по вибірці осмислений як значною мірою «вартісний», спостерігається певна тенденція до його оцінювання окремими респондентами як більш «дешевого» у взаємозв'язку цієї якості, зокрема, з «несвіжістю». Тут цікаво констатувати, що якщо в контексті, наприклад, поняття харчування «несвіжість» несе загрозу, то в нашому випадку вона, очевидно, має конотацію свого роду пом'якшення, згладжування імовірних втрат від хвороби.

F5 – «**Нестримна швидкість**» (5,69%): «твердий» (0,76), «нерозумний» (0,69), «швидкий» (0,42).

З одного боку, як бачимо, це – ще один «загрозливий» фактор з огляду на присутність у його складі суб'єктивно небезпечної «швидкості». З іншого боку, респонденти загалом по вибірці продемонстрували досить дифузні, невизначені оцінки двох інших шкал, присутні у цій кореляційній структурі. З цього факту та зі змісту шкал робимо висновок, що психосемантичному «уповільненню» загрози від коронавірусу сприятиме його переосмислення як «м'якшого» і водночас «розумнішого». З точки зору науки, інтелект – це прерогатива людини й тільки вищих

тварин, але в даному випадку дихотомія «розумний/нерозумний», як припускаємо, засвідчує свою ширшу коннотацію. Наприклад, тут варто згадати відому приказку «сім разів відмірай – один раз відріж» (тобто, «розумна, кмітлива істота не поспішатиме діяти»).

F6 – *«Застигла структура»* (5,15%): «холодний» (0,65), «складний» (0,65), «сухий» (0,40).

У зв'язку зі значенням шкал у своєму складі цей фактор, між іншим, викликає сенсорну і семантичну асоціацію з льодом або з металом. Лід, наприклад, теж зазвичай «холодний» і «сухий». Тут, на нашу думку, окреслюється один із багатьох аспектів потенційно результативної нейролінгвістично орієнтованої психологічної допомоги особистості. Так, лід може бути небезпечним: на ньому можна послизнутися, він може тріснути під ногами, але він може стати і корисним. Наприклад, через замерзлу річку можна перейти навіть без моста або на льодові можна весело провести час із ковзанами. Інакше кажучи, образ «холодної», «застиглої» структури, асоційований в окремих осіб із «COVID-19», можна порізному «провернути» у свідомості, рухаючись від глобальних конотацій небезпеки до якостей певної корисності або навіть грайливості («Що позитивного дає мені ізоляція? Яких небезпек я уникаю, коли рідше виходжу із домівки?»).

F7 – *«Маленька сухість»* (4,79%): «маленький» (0,80), «сухий» (0,47).

Останній фактор – закономірно найменший і за факторним навантаженням, і за структурою. Припускаємо, що його теж можна розглядати як психосемантичну противагу сприйняттю загрози нового захворювання. Навіть на інстинктивному рівні чим меншим є незнайомий і потенційно небезпечний об'єкт, тим з меншим страхом він сприймається. І навпаки. Позитивність ознаки «сухий» у цій двощкальній структурі визначає традиційна вірусна симптоматика, пов'язана з нежиттю, чханням, кашлем. Тобто, якщо «сухо», то і більш безпечно в цьому контексті осмислення.

Далі зазначимо, що міру власного страху захворіти на коронавірус COVID-19 респонденти загалом по вибірці визначили як «трохи боюся» ($\bar{x} = 4,94$), а дієвість свого впливу на ситуацію із коронавірусом COVID-19 – як «не знаю, чи впливаю» ($\bar{x} = 0,57$). Для повної ж картини цілісного образу COVID-19 як чинника ймовірного посилення тривожності проаналізуємо статистично значущі кореляції між оцінками за окресленими біполярними шкалами та ранговими оцінками двох додаткових діагностичних пунктів.

1. Між «страхом захворіти на коронавірус COVID-19» та шкалами: 1) «важкий» – $r = 0,39$ (при $p = 0,001$), «ненависний» – $r = 0,29$ (при $p = 0,01$), «сильний» – $r = 0,29$ (при $p = 0,01$), «упорядкований» – $r = -0,28$ (при $p = 0,01$), «світлий» – $r = -0,25$ (при $p = 0,01$), «складний» – $r = 0,24$ (при $p = 0,05$), «нерівний» – $r = 0,23$ (при $p = 0,05$), «дешевий» – $r = -0,18$ (при $p = 0,05$), «тупий» $r = -0,18$ (при $p = 0,05$).

Отже, спостерігаємо такі тенденції: пряму кореляцію страху захворіти на COVID-19 із суб'єктивною мірою його «важкості», «ненависності», «сили», «складності» та «нерівності», а обернену кореляцію – з мірою «упорядкованості», «світлоти», «дешевості» й «тупості». Інакше кажучи, саме із залученням відповідних понять доцільно здійснювати нейролінгвістичну трансформацію образу COVID-19 із більш на менш загрозовий, наприклад, посилюючи його «світлоту» або зменшуючи «важкість» в уявленнях суб'єкта.

З іншими оцінковими шкалами СД («сумний», «поганий», «великий», «активний», «неприємний», «холодний», «напружений», «вологий», «чужий», «твердий», «швидкий», «злий», «похмурий», «несвіжий», «нерозумний» і «брудний») бали за згаданим вище діагностичним пунктом на статистично значущому рівні не корелюють.

2. «Міра персонального впливу на ситуацію з коронавірусом COVID-19» продемонструвала слабку пряму кореляцію лише із двома оціночними шкалами: «пасивний» – $r = 0,16$ (при $p = 0,05$) і «сухий» – $r = 0,16$ (при $p = 0,05$).

Інакше кажучи, експлікована зворотна закономірність: «Чим більш пасивний сам коронавірус, тим активніше я впливаю на ситуацію, і навпаки». Крім того, як уже було прослідковано й обґрунтовано вище, більші показники уявної «сухості» COVID-19 асоціюються з його «меншістю», тобто з менш імовірною загрозовістю.

Зауважимо, що між самими цими двома пунктами статистично значущої кореляції узагалі не виявлено. Це означає, всупереч нашій первинній гіпотезі, що усвідомлення респондентами міри свого впливу на таку ситуацію не пов'язане з рівнем переживання ними відповідного страху. Своєю чергою, як продемонстрували результати психосемантичного аналізу, озвучений страх корелює не стільки з раціональним усвідомленням власних можливостей управління обставинами, скільки з первинною дотиковою та зоровою сенсорикою. Недарма кажуть: «У страху очі великі» або

«Розум дитини – на кінчиках пальців». Перші дитячі враження і відповідний сенсорний досвід залишаються у глибинних структурах мозку на все життя, надалі визначаючи базові афективні реакції на будь-які вербальні й невербальні стимули.

ВИСНОВКИ

Отже, метод семантичного диференціалу досить успішно застосовується при оцінці та інтерпретації багатьох клінічних феноменів, а також з метою вивчення динаміки психічних та особистісних змін упродовж психотерапевтичних і психокорекційних процесів. У його основі – когнітивно орієнтована методологія психологічного дослідження, яка передбачає, між іншим, визнання авторства людини у своєму житті через побудову індивідуальної картини світу. Тому констатується, що основу психологічної протидії невизначеності та тривожності, які часто супроводжують життєдіяльність сучасної особистості, забезпечують її когнітивні функції.

За результатами емпіричного дослідження реакцій респондентів на вербальний стимул «коронавірус COVID-19» методом класичного СД було виокремлено семифакторну структуру відповідного образу: «ненависне зло», «пасивна слабкість», «важкий сум», «несвіжа простота», «нестримна швидкість», «застигла структура» і «маленька сухість». Виразно домінантним серед зазначеної структури є перший фактор «ненависне зло», який демонструє первинний та інстинктивний страх людини перед, зокрема, усім темним, брудним, хаотичним і чужим. Констатовано також, що страх захворіти на COVID-19 є тим сильнішим, чим більшою мірою відповідний образ сприймається як «важкий», «ненависний», «сильний», «хаотичний», «темний», «складний», «нерівний», «дорогий» і «гострий».

Отримані результати психосемантичного вивчення образу коронавірусу COVID-19 та виявлення кореляцій його окремих ознак із особливостями ставлення респондентів до реального ризику занедужати можуть надалі стати обґрунтованим змістовним та інструментальним складником цілеспрямованої психологічної допомоги особистості, яка перебуває в стані тривоги й невизначеності у зв'язку із ситуацією пандемії. Вони також можуть бути доповнені застосуванням інших, більш спеціалізованих семантичних диференціалів.

АНОТАЦІЯ

У роботі здійснюється загальний теоретичний аналіз можливостей застосування психосемантики та її інструментарію у медично-орієнтованих галузях психології та у сфері психотерапії. Обґрунтовується, що метод семантичного диференціалу нині досить успішно використовується при оцінці та інтерпретації багатьох клінічних феноменів, а також з метою вивчення динаміки психічних та особистісних змін упродовж процесів надання індивідуальної та групової психологічної допомоги.

Метою роботи є опис та інтерпретація результатів психосемантичного дослідження образу нового і небезпечного штаму коронавірусу COVID-19 у свідомості особистості. За результатами емпіричного вивчення методом класичного семантичного диференціалу реакцій респондентів на вербальний стимул «коронавірус COVID-19» виокремлено семифакторну структуру даного образу: «ненависне зло», «пасивна слабкість», «важкий сум», «несвіжа простота», «нестримна швидкість», «застигла структура» і «маленька сухість». Констатовано, що страх захворіти на COVID-19 є тим сильнішим, чим більшою мірою його образ сприймається як «важкий», «ненависний», «сильний», «хаотичний», «темний», «складний», «нерівний», «дорогий» та «гострий».

У підсумку всупереч первинній дослідницькій гіпотезі констатовано, що усвідомлення респондентами міри свого впливу на ситуацію пандемії не поз'язане з рівнем переживання відповідного страху. Своєю чергою, як продемонстрували результати психосемантичного аналізу, страх захворіти корелює не стільки з раціональним усвідомленням власних можливостей управління обставинами, скільки з окремими первинними відчуттями.

Література

1. Гопко О.Ф., Приходько Н.П., Криворучко І.Г. (2017). Вплив комбінованої інгаляційної терапії на перебіг хронічного обструктивного захворювання легень у поєднанні з тривожними розладами. *Актуальні проблеми сучасної медицини*. Т. 17. Вип. 2. С. 121–124.

2. Келли Дж. Теория личности (теория личностных конструктов). СПб : «Речь», 2000. 249 с.

3. Кожевникова О.В., Вьюжанина С.А. (2016). Психосемантика. Метод семантического дифференциала : учеб.-метод. пособие. Ижевск : Изд. центр «Удмурдский университет», 120 с.

4. Козлов А.В. (2011). Структура психологического здоровья: психосемантический подход. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія: Психологія.* № 937. Вип. 45. С. 130–133.

5. Литвин В.С. (2019). Толерантність до невизначеності як психологічний конструкт. *Психологічний часопис.* № 1. С. 90–107.

6. Международные медико-санитарные правила (2005). Режим доступа: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/897_007#Text.

7. Мельник Ю.В. (2019). Оцінка особистістю життєвої ситуації як невизначеної в різних сферах її життєдіяльності. *Психологічний часопис.* Т. 5. № 11. С. 191–202.

8. Павленко О.В. (2015). Формування життєвої перспективи в ситуації невизначеності. *Актуальні проблеми психології.* Т. 7. Вип. 39. С. 232–241.

9. Соловійов С.О. (2018). Використання семантичного диференціалу в оцінці корисності методів етіологічної діагностики вірусних інфекцій. *Збірник наукових праць співробітників НМАПО ім. П.Л. Шупика.* Вип. 29. С. 437–443.

10. Томаржевська І. (2018). Теоретичний аналіз психологічного феномену «толерантність до невизначеності». *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Військово-спеціальні науки.* Вип. 3. С. 43–46.

11. Чернишова Л.І. (2020). Коронавірусна інфекція. *Актуальна інфектологія.* Т. 8. № 2. С. 6–9.

12. Шкраб'юк В. (2011). Соціально-психологічна адаптація засуджених в умовах соціальної ізоляції. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія.* Вип. 16(2). С. 181–190.

13. Comer M.J. (1986). Development of A Semantic Differential Profile for the Anger Therapy Model. The University of Arizona, 93 p.

14. Delvaux N., Razavi D., Marchal S., Bredart A., Farvacques C., Slachmuylder J.-L. (2004). Effects of a 105 Hours Psychological Training Program on Attitudes, Communication Skills and Occupational Stress in Oncology: a Randomised Study. *British Journal of Cancer.* № 90. С. 106–114.

15. Gluth S., Ebner N.C., Schmiedek F. (2010). Attitudes toward Younger and Older Adults: The German Aging Semantic Differential. *International Journal of Behavioral Development.* № 34(2). С. 147–158.

16. Halpern D.F., Voiskounsky A.E. (1997). States of Mind. American and Post-Soviet Perspectives on Contemporary Issues in Psychology. New York : Oxford University Press, 428 p.

17. Hoyer J., Gloster A.T., Herzberg P.Y. (2009). Is worry different from rumination? Yes, it is more predictive of psychopathology! *GMS Psycho-Social-Medicine. Corporate journal of German scientific societies in psychosocial medicine.* № 6. Retrieved from: <https://www.egms.de/static/en/journals/psm/2009-6/psm000062.shtml>

18. Ioffe S., Yesin S., Afanasjev B. (2007). Psychosemantic Diagnosis of Alcoholic Dependencies Tested at the Subconscious Level in Military Personnel with Posttraumatic Stress Disorder (PTSD). *Polygraph.* Vol. 36. № 2. C. 57–69.

19. Kroonenberg P.M. (1985). Three-Mode Principal Components Analysis of Semantic Differential Data: The Case of a Triple Personality. *Applied Psychological Measurement.* Vol. 9. № I. C. 81–94.

20. Marks I.M. (1966). Semantic Differential Uses in Psychiatric Patients: A Study of Obsessive, Psychopath and Control Inpatients. *The British Journal of Psychiatry.* Vol. 112. Is. 490. C. 945–951.

21. Neuringer C. (1968). Divergencies between Attitudes towards Life and Death among Suicidal, Psychosomatic and Normal Hospitalized Patients. *Journal of Consulting and Clinical Psychology.* № 32(1). C. 59–63.

22. Osgood C.E. (1964). Psychological Approaches. Semantic Differential Technique in the Comparative Study of Cultures. Retrieved from: <https://anthrosource.onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1525/aa.1964.66.3.02a0088>.

23. Pervichko E., Zinchenko Y., Pak L. (2016). Psychosemantics of Pain in Patients with Coronary Artery Disease. *European Psychiatry.* Vol. 33. Retrieved from: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0924933816018538>.

24. Stevens J.P. (2009). *Applied Multivariate Statistics for the Social Sciences: Analyses with SAS and IBM's SPSS.* 5-th ed. London : Routledge, 664 p.

25. Sytsma R. (2001). Factor Analytic Results From a Semantic Differential on the Construct Optimism. University of Connecticut. Renzulli Center for Creativity, Gifted Education and Talent Development. Retrieved from: https://gifted.uconn.edu/factor_analytic_optimism/#.

26. Titova K., Savinov V. (2020). Applying The Semantic Differential to Compare the Experiences of Existential Fears. *Mental Health: Global Challenges of XXI Centure.* Retrieved from: <https://mhgc21.org/en/mhgc21/events/october2018/MHGC-Proceedings->

2018/Applying-The-Semantic-Differential-to-Compare-the-Experiences-of-Existential-Fears.

27. Vildjoen M. (2012). The Design of a Semantic Differential Scale for Measuring the Psychosocial Well-being of Students. *Acta Academica*. № 44(4). C. 163–183.

28. Weissglass D.E. (2018). Infodynamics: A Naturalistic Psychosemantics Infodynamics: a Naturalistic Psychosemantics. The Graduate Center. City University of New York. Retrieved from: https://academicworks.cuny.edu/gc_etds/2920.

Information about the author:

Savelyuk N. M.,

PhD, Associate Professor,

Professor at the Department of Psychology

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

2, M. Kryvonosa str., Ternopil, 46027, Ukraine